

OI ATAKTOI

Επιμέλεια - Διόρθωση: Μαριάννα Τζιαντζή
Σελιδοποίηση: Μαρίνα Μπίτσικα
Εξώφυλλο: ΜΟΤΙΒΟ Α.Ε.

© 2022 εκδόσεις Τόπος & Διονύσης Χαριτόπουλος (d.charitopoulos@gmail.com)
για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο

ISBN: 978-960-499-396-3

Φωτογραφίες από τα αρχεία Σπύρου Μελετζή, Ντιμίτρι Κέσελ, Θεόδωρου Μαλισιάνκου
και από προσφορές οικογενειών ανταρτών.

Σύνθεση χαρτών: Κώστας Χαριτόπουλος

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς τη γραπτή άδεια του εκδότη.

Εκδόσεις Τόπος
Πλαπούτα 2 και Καλλιδρομίου, 11473, Αθήνα
Τηλ.: 210 8222835-856, Fax: 210 8222684

Κεντρική διάθεση
Τηλ.: 210 3221580

www.toposbooks.gr

ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΧΑΡΙΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΑΤΑΚΤΟΙ

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Φωτογραφίες & Χάρτες

Βασίλη, κάτσε φρόνιμα...

ΚΛΕΦΤΙΚΟ

Η Εθνική Αντίσταση στους ξένους εισβολείς άρχισε στις 28 Οκτωβρίου 1940 και τελείωσε όταν και ο τελευταίος Γερμανός στρατιώτης βγήκε εκτός των συνόρων της πατρίδας μας.

Ο ελληνικός στρατός κατανίκησε τους Ιταλούς στα αλβανικά βουνά και πολέμησε όσο μπορούσε τους Γερμανούς που άνοιξαν δεύτερο μέτωπο στα βόρεια σύνορα.

Η ηρωική αντιμετώπιση των δύο εισβολέων προκαλεί τον παγκόσμιο θαυμασμό και εμπνέει αντιστασιακές διαθέσεις όχι μόνο στην Ευρώπη αλλά και στις ΗΠΑ.

«Είναι αναμφίβολο ότι το έγκλημα που διέπραξαν ο Μουσολίνι κι ο Χίτλερ χτυπώντας την Ελλάδα [...] άγγιξε βαθιά τον λαό των ΗΠΑ και προπαντός τον μεγάλο άντρα που είχε επικεφαλής». (Τσόρτσιλ)

Όταν η χώρα βρέθηκε υπό ξένη κατοχή και ο τακτικός στρατός διαλύθηκε, ανέλαβαν οι Έλληνες άτακτοι να συνεχίσουν τον πόλεμο με τους κατακτητές.

Ο Παλαμάς είχε δείξει τον δρόμο:

*αυτό το λόγο θα σας πω, δεν έχω άλλο κανένα,
μεθύστε με τ' αθάνατο κρασί του Εικοσιένα*

Από τον πρώτο κιόλας μήνα, τον Μάιο του 1941, απλοί πολίτες και χαμηλόβαθμοι αξιωματικοί παίρνουν την πρωτοβουλία, και δεκάδες αντιστασιακές οργανώσεις αρχίζουν να ξεφυτρώνουν σε όλες σχεδόν τις περιοχές της Ελλάδας.

Στην Αθήνα και σε άλλες πόλεις αναπτύσσονται δίκτυα πληροφοριών και ομάδες σαμποτάζ. Στην ύπαιθρο οι πρώτες ένοπλες ομάδες σε Μακεδονία, Κρήτη, Ρούμελη, Θεσσαλία, Πελοπόννησο, Ήπειρο ετοιμάζονται για το Βουνό.

Δεν υπάκουσαν σε κάποια άνωθεν κυβερνητική, κομματική, στρατιωτική εντολή, αλλά στο κατά πολύ ισχυρότερο πατριωτικό αίσθημα. Γι' αυτούς τους ανυπότακτους άντρες, η νέα κατάσταση είναι γοητευτικά φυσική· αισθάνονται άξιοι των πατεράδων και των παππούδων τους.

Η Ελλάδα είχε κερδίσει την ανεξαρτησία της με τους ατάκτους του Κολοκοτρώνη, του Καραϊσκάκη, του Μπότσαρη. Διαθέτει μεγάλη παράδοση στην κλεφτουριά και στο αρματολίκι κι οι Έλληνες ξέρουν, από πάππου προς πάππο, τον δρόμο για το Βουνό.

Ο έγκυρος Άρνολντ Τόινμπι τους αποδίδει τα εύσημα:

«Στον πόλεμο για την Ανεξαρτησία τους και στα πρόσφατα κινήματα Αντίστασης κατά των ξένων εισβολέων, πραγματοποίησαν πράξεις ηρωισμού τόσο υψηλές όσο τα κατορθώματα των προγόνων τους στον Μαραθώνα και στις Θερμοπύλες». (*Οι Έλληνες και οι κληρονομίες τους*)

Ένα έθνος με το «οντολογικό παρελθόν» των Ελλήνων, δηλαδή με τα προαιώνια χαρακτηριστικά και αξίες που κατοικούν εντός τους κι ας μην τα γνωρίζουν, δεν θα μπορούσε να υποδουλωθεί άπραγο.

Το εξηγεί και ο πρωθυπουργός Παν. Κανελλόπουλος:

«Η Αντίσταση ήταν, από εθνική και ηθική άποψη, κάτι το αυτονόητο για τον Έλληνα. Αν είχε λείψει, θα μιλούσαμε για υποδούλωση του λαού μας, και όχι μόνο για Κατοχή της χώρας μας. Ο ελληνικός λαός δεν υποδουλώθηκε». (*1935-1945. Ένας απολογισμός*)

Το υπέροχο είναι πως οι Έλληνες γνωρίζουν ότι η ελευθερία τους διακυβεύεται μακριά, σε άλλα μέτωπα, ωστόσο ανοίγουν κι αυτοί το δικό τους.

Κι αν δεν τα έκαναν όλα καλά, κι αν κάποιες φορές, ως συγκρουσιακός λαός, φαγώθηκαν μεταξύ τους, όπως και το '21, η προσφορά τους προς την πατρίδα είναι απείρως σπουδαιότερη.

Ζωγραφιές

«Η ανοικτή αντίστασις συνίσταται εις εμφανείς ενεργείας ατόμων και ομάδων, αίτινες, αποχωριζόμεναι του κανονικού τρόπου ζωής, οργανούνται, εκπαιδεύονται και εξοπλίζονται προς μάχην». (ΓΕΣ, Ανταρτοπόλεμος)

Ένα εύστοχο προσωνύμιο έδωσαν στους αντάρτες του πρώτου καιρού οι άντρες της Χωροφυλακής· τους αποκαλούσαν «Κατσαντώνια», παραπέμποντας στον ανυπότακτο και τραγικό Κλέφτη της Ρούμελης, για να τους ξεχωρίσουν από τους άλλους ενόπλους των βουνών.

Παιδιά χωρικών οι χωροφύλακες, από τα ίδια χώματα με τους αντάρτες, συνέλαβαν ενστικτωδώς το νόημα της παρουσίας αυτών των νέων οπλοφόρων. Δεν υπηρετούν καμιά εξουσία, ούτε πλιατσικολογούν, ούτε φοβίζονται τον κόσμο· πολεμούν σε έναν άπελπι και άνισο αγώνα σαν τους παλιούς Κλέφτες.

Και επειδή τίποτα δεν είναι τυχαίο, οι πρωτοπόροι του Αντάρτικου με την εμφάνισή τους, ειδικά στη Ρούμελη, εντυπωσιάζουν όχι μόνο τους χωροφύλακες αλλά και τον πλέον αδαή.

Όλα πάνω τους παραπέμπουν ευθέως στο '21.

Δείχνουν ξεκάθαρα από πού κρατάει η σκούφια τους· δεν θα φανταζόταν κανείς πολύ διαφορετικούς σε εμφάνιση τους αγωνιστές της Εθνεγερσίας. Πολλοί μοιάζουν με ενσάρκωση κάποιου Ρουμελιώτη προγόνου τους Αρματωλού ή Κλέφτη.

Όπου υπήρχε οικογενειακό σεντούκι, ξέθαψαν τα ηρωικά· φουστανέλες, σκουφιά, χιτώνια, χλαίνες, ευζωνικές στολές, σκουρόχρωμους ντουλαμάδες, τσαρούχια, κάπες, χαϊμαλιά, τσαπράζια, κι από όπλα ό,τι με διάφορους τρόπους είχαν οικονομήσει· τον γκρα του σπιτιού, καμιά κλεμμένη αραβίδα του στρατού και προγονικές χαντζάρες.

Οι Άγγλοι τούς αναγόρευσαν αμέσως σε «ζωγραφιές».

Οι πρώτοι αντάρτες που συνάντησαν ήταν η ομάδα των Καραλιβαναίων, κι είχαν απομείνει εκστατικοί να τους χαζεύουν· νόμισαν πως είδαν μπροστά τους «ζωντανές ζωγραφιές» του '21.

«Θα μπορούσαν να είχαν αναδυθεί από σελίδες βιβλίων της Ελληνικής Επανάστασης του 1821». (Χάμσον)

Την ίδια έκπληξη, αν και αρνητική, δοκίμασε το μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ Ηλίας Μανιάτης (Ηλίας Καρτσώνης) που μόλις είχε φτάσει από την Αθήνα στο βουνό ως Γραμματέας Στερεάς. Ο Κεντρικός Επίτροπος του Κόμματος, τέλος Δεκέμβρη του '42, έναν μήνα μετά τον Γοργοπόταμο, αντικρίζει για πρώτη φορά αντάρτες και φρίττει· άλλα περίμενε και άλλα είδε.

Αυτοί δεν είναι κομματικός στρατός.

Ένας συρφετός άτακτων αλλοπαρμένων είναι, με γένια, φουστανέλες, χαντζάρες, ντουλαμάδες, κάπες, τσαπράζια, τσαρούχια, γκλίτσες, φισεκλίκια, σάλπιγγες, σημαίες, παπάδες, σταυρούς, φυλαχτά· ακόμη και ο Άρης έχει κρεμασμένο ένα σταυρουδάκι πάνω του.

Εκτός από ελάχιστους παλιούς κομμουνιστές, μετρημένους στα δάχτυλα, οι υπόλοιποι αντάρτες είναι χωρικοί, χωροφύλακες, πρώην ληστές, καλόγεροι, κλαρίτες, σκηνίτες, αμούστακα παιδιά, αλαφροϊσκιωτοι και αγρίμια.

Ο Άρης έχει φτιάξει στρατό με αυτούς που το ΚΚΕ παραδοσιακά δεν εμπιστεύεται· τους χωρικούς. Όμως οι Έλληνες χωρικοί δεν είναι σκυφτοί μουζικοί, έχουν πλούσιες πατριωτικές παραδόσεις και ιστορία αγώνων. Ακόμη και ο πιο φτωχός «είχε έντονο το αίσθημα της ανεξαρτησίας και δεν αποκαλούσε κανέναν “αφέντη”». (Mazower)

Η αποστροφή του Μανιάτη, που διαγράφει διαμιάς την ελληνική παράδοση και ιδιοπροσωπία, θα αποτυπωθεί σε μια έκθεση καταπέλιτη προς το Κόμμα· αφορίζει ως αντικομματικό αυτό που συμβαίνει και ζητάει την άμεση αντικατάσταση του «Νταβέλν» αρχηγού:

«Δεν είναι Λαϊκός Στρατός ούτε κομμουνιστικό κίνημα, είναι Κλέφτικο παλιάς σχολής». (Τριανταφυλλίδης)

Μάλλον δεν έχει ιδέα πού βρίσκεται.

Η Ρούμελη είναι η γη των Ελλήνων «Χαιϊλάντερ», οι οποίοι ως Εύζωνοι στα ρουμελιώτικα συντάγματα μεγαλούργησαν στους Βαλκανικούς Πολέμους σαν δύναμη κρούσης, διπλασιάζοντας την Ελλάδα. Και στην Αλβανία πέτυχαν το πρώτο ρήγμα στην πολεμική μηχανή των Ιταλών και ανέκοψαν την εχθρική προέλαση. Τα χωριά κι οι στάνες είναι γεμάτα εμπειροπόλεμους ορεισίβιους αλβανομάχους.

Το χαϊδευτικό της Ρούμελης είναι «ανταρτομάνα».

Στα ορεινά είναι από τις φτωχότερες περιοχές της χώρας και η επιρροή του ΚΚΕ εκεί είναι ανύπαρκτη. Έχει όμως μεγάλη παράδοση στην κλεφτουριά και το αρματολίκι. Δίχως αυτούς που απορρίπτει ο Επίτροπος του Κόμματος, δεν θα γίνονταν ούτε ο Γοργοπόταμος, ούτε οι πρώτες μάχες σε Ρεκά, Κρίκελο, Μικρό Χωριό.

Αν δινόταν εντολή να αποχωρήσουν όλοι, εκτός των κομμουνιστών, από τους τριακόσιους και πάνω αντάρτες ζήτημα είναι αν θα έμεναν καμιά δεκαπενταριά άντρες.

Στον Γοργοπόταμο ο Άγγλος λοχαγός των καταδρομών Ντένις Χάμσον είχε μείνει έκπληκτος από την αντοχή και την καρτερία των νεαρών ανταρτών του ΕΛΑΣ:

«Ο οπλισμός τους προκαλούσε κατάπληξη, τα απεριγράπτα ρούχα τους ήταν στο μεγαλύτερο μέρος τους κουρελιασμένα, πολλοί βιάδιζαν κυριολεκτικά ξυπόλυτοι, πράγμα ιδιαίτερα σκληρό με τον καιρό που έκανε. Οι δικές μας μπότες ήταν μουσκεμένες απ' το χιόνι και τα πόδια μας βρεγμένα και παγωμένα, αλλά τουλάχιστον είχαμε μπότες. [...] Οι άντρες του Ζέρβα, που ανήκαν στον ΕΔΕΣ, ήταν λίγο μεγαλύτεροι σε ηλικία (τουλάχιστον δεν ήταν νεαρά παιδιά) και ήταν καλύτερα, αν όχι πολύ καλύτερα, εξοπλισμένοι».

Μα δεν κάνει το λάθος να υποτιμήσει, λόγω ηλικίας, εμφάνισης και οπλισμού, το αξιόμαχο αυτών των νεαρών. Όπως θα αποδείξουν στη μάχη που ακολούθησε, το «πολεμικό πνεύμα» τους ανταποκρίνεται στις πιο υψηλές προσδοκίες:

«Ένας στρατός, οι φυσικές δυνάμεις του οποίου διαποτίζονται από τις στερήσεις και την προσπάθεια, όπως οι μυώνες ενός αθλητή, ένας στρατός που εκλαμβάνει όλες τις προσπάθειές του σαν μέσο νίκης κι όχι σαν κατάρα συνδεδεμένη με τις σημαίες του και που μια απλή πρόταση συγκεφαλαιωμένη σε μια μόνη ιδέα, εκείνη της δόξας των όπλων του, αρκεί να θυμίσει σε όλους τα καθήκοντά τους και τις αρετές τους – ένας τέτοιος στρατός εμψυχώνεται από το πολεμικό πνεύμα». (Clausewitz)

Εμπνευστής αυτού του μοναδικού πολεμικού πνεύματος είναι, πέραν πάσης αμφιβολίας, ο δημιουργός και αρχηγός του ΕΛΑΣ.

«Η αξία ενός ολόκληρου στρατεύματος εξαρτιέται από έναν και μόνο άνδρα, τέτοια είναι η επίδραση του φρονήματος». (Σουν Τσου)

Όσο πληθαίνουν οι αντάρτες, οι ελλείψεις σε στρατιωτικά είδη γίνονται όλο και πιο επιτακτικές. Οι περισσότεροι δεν έχουν ούτε τα στοιχειώδη. Φοράνε τα ίδια παραδαρμένα ντριλίνα ρούχα που είχαν για δουλειά και σχολή και στερούνται ακόμα και των ευτελών γουρουνοτσάρουχων· δένουν στα πόδια λάστιχα από ρόδες αυτοκινήτων, τυλίγουν τα πέλματα με πανιά και τσουβάλια ή περπατάνε ξυπόλυτοι.

Εξού και οι Πελοποννήσιοι προεστοί αποκαλούσαν περιφρονητικά «Ευπολήδες» τους Ελασίτες.

Ο παρασημοφορημένος ήρωας της Πίνδου, ταγματάρχης Εμμ. Βαζαίος, διοικητής του 6ου Συντάγματος του ΕΛΑΣ Πελοποννήσου, γράφει: «Καθ' όλον τον χειμώνα του 1943-1944 το 50% των ανταρτών ήσαν τελείως ανυπόδητοι, πλείστοι δε έφερον θερινήν στολήν χωρίς χλαίνην».

Στον Γοργοπόταμο ο δεκαεξάχρονος Ατρόμητος (Κώστας Γκέκας) έπιασε τον μοναδικό Ιταλό αιχμάλωτο.

Φυσικά, το πρώτο που κάνει είναι να τον γδύσει.

«Πήρα το όπλο του Ιταλού και τα ρούχα του, από παπούτσια ως τη χλαίνη, έγινα σωστός Ιταλός». (Αφήγηση Γκέκα)

Όταν μετά την ανατίναξη της γέφυρας οι νικητές συγκεντρώθηκαν στο σχολείο του χωριού, ο πανευτυχής Έντι Μάγερς ανακοινώνει επίσημα στον Άρν και τον Ζέρβα ότι θα τους προτείνει για παρασημοφόρηση.

Ο Άρνς δεν δείχνει να συγκινείται με την τιμή.

«Τι να το κάνω το παράσημο», απαντάει στον Άγγλο, «δώσε μου καλύτερα αρβύλες για τους ξυπόλυτους άντρες μου».

Η στρατιωτικοποίηση της εμφάνισης των ανταρτών του ΕΛΑΣ, με ίδιες ή παρεμφερείς στολές και οπλισμό, που βλέπουμε στις περισσότερες φωτογραφίες, επιτεύχθηκε προς το τέλος του 1943. Τότε η κυριαρχία πλέον σε μεγάλες περιοχές παρείχε και την άνεση να ποζάρουν κάπως περιποιημένοι μπροστά στον φακό.

Ακόμα κι έναν χρόνο μετά την έναρξη του αγώνα, δεν είχε επιτευχθεί κάποια τυποποιημένη εμφάνιση. Οι «ζωγραφιές» κυριαρχούν και για έναν άλλο λόγο: βαθύτερα οι αντάρτες επιθυμούν να μοιάζουν στους προγόνους τους. Όπως ο Νικήτας από τη Σουβάλα Παρνασσίδας, που ήταν τραμβαγέρης στην πρωτεύουσα: γύρισε στο χωριό του, φόρεσε τη φουστανέλα του παππού του κι έμπαινε στη μάχη κραδαίνοντας μια πελώρια θανατηφόρα χαντζάρα.

Στις 21 Μαΐου 1943, την εξαγγελθείσα ημερομηνία έναρξης των ιταλικών εκκαθαριστικών επιχειρήσεων, θα γίνει μια μεγάλη αντάρτικη παράταξη στο Μαυρολιθάρι. Εκεί μαζεύτηκαν «τα άγρια και τα ήμερα του βουνού και του λόγγου».

Αυτό που έγραψε ο τυπικός Σαράφης, αντικρίζοντας για πρώτη φορά το θέαμα υπερχιλίων παρατεταγμένων ατάκτων, πρέπει να είναι αποτέλεσμα ή μεγάλης συγκίνησης ή μεγάλης ψυχραιμίας του στρατηγού:

«Η εν γένει εντύπωσή μου από την εμφάνιση και το παράστημα των τμημάτων πολύ καλή». (Ο ΕΛΑΣ)

Υπάρχει πιο αναλυτική περιγραφή:

«Εβλεπε κανείς ανακατεμένους φανταχτερούς αρειμάνιους οπλοφόρους με σεμνούς και αφανείς ανθρώπους, που άφησαν προσωρινά την τσάπα. [...] Αξιωματικούς και χωροφύλακες που προσχώρησαν στο

Αντάρτικο. Φουστανελάδες με ντουλαμάδες, συντζίρια και τζοβαϊρικά, απλούς χωριάτες με τα ταγάρια τους, άλλους με μπότες, πολλούς με τσαρούχια από λάστιχο και όχι λίγους ξυπόλυτους.

»Από τη μικρή εκείνη λαϊκή στρατιά, δεν λείπανε και δυο αρματωμένοι παπάδες κι ένας καλόγερος, ο Σαμουήλ, που άφησε το μοναστήρι. Όσο από οπλισμό, η ίδια ανομοιομορφία χτυπούσε στο μάτι! Αρκετά μάνλιχερ, κάμποσα ιταλικά τουφέκια, λίγα αυτόματα, μερικά γερμανικά μάουζερ και πολλοί, πάρα πολλοί γκράδες.

»Από κοντά εκείνοι που ξαναζωντάνευαν το αρματολίκι με τους ντουλαμάδες, τα φέσια και τα σελάχια των παππούδων τους, φρόντιζαν να συμπληρώνουν τον οπλισμό τους με μια πάλα της ηρωικής εποχής, ένα τούρκικο γιαταγάνι, μια σπαθάρα του παλαιού οθωνικού Ιππικού!

»Από βαρύτερο οπλισμό, μερικές ομάδες είχαν οπλοπολυβόλα ιταλικά, οι περισσότερες όμως όχι. Οι εφεδρικοί του Δαδίου είχαν ένα πολυβόλο αεροπλάνου που με διάφορα μαστορέματα μπορούσε να κάνει βολή όταν... ήθελε. Και οι εφεδρικοί των Κομποτάδων [...] είχαν περί πολλού ένα αυτόματο Τόμσον, χωρίς γεμιστήρα όμως, που έκανε βολή κατά βολή. Τέλος οι εφεδρικές ομάδες Λοκρίδος ήταν εξοπλισμένες και με τρία αντιαρματικά τουφέκια, αμφιβόλου χρησιμότητας». (*Ιστορία της Εθνικής Αντιστάσεως 1941-1944*).

Οι βροντώδεις αναφορές των επικεφαλής από τμήμα σε τμήμα για την καταμέτρηση των αντρών ποικίλλουν, από αυστηρώς στρατιωτικές έως του τύπου:

«Όλοι παρόντες, αλλά... μου λάκισαν δύο».

Ο Άρης, έφιππος, παρουσιάζει για πρώτη φορά στους άντρες τους νεοφερμένους Σαράφη και Τζήμα και μετά τις σχετικές ομιλίες στρατιωτικού και πολιτικού, «εκλαϊκεύει» ο ίδιος τις επίσημες οδηγίες, καταλήγοντας, ως γνήσιος αρχιάτακτος:

«Κι όπως είπαμε, αν πάνε να σας κυκλώσουν, μόνο τότε θα υποχωρήσετε, μ' ένα κοψίδι γίδα παραμάσχαλα ο καθένας».